

Skolbibliotek – hur ser det ut?

En kartläggning inom ramen för den myndighets-
överskridande skolbiblioteksgruppen

National Library
of Sweden

Skolbibliotek – hur ser det ut?

Skolbiblioteksfrågan i Sverige uppfattas ofta som komplex och svår att överblicka, bland annat på grund av den mängd aktörer som på olika sätt har uppdrag kring det hela vilket leder till att vem som ansvarar för vad kan upplevas som otydligt. För att underlätta för dig som vill få bättre grepp om hur läget ser ut och var utmaningarna finns har åtta myndigheter som, på ett eller annat sätt, kan påverka skolbiblioteksfrågan sammanställt denna lägesrapport. Sammanställningen innehåller egentligen inga nyheter eller revolutionerande förslag, men den ger en unik helhetsbeskrivning av en fråga som berör många och som hittills krävt en omfattande informationssökningssats för att orientera sig i.

Rapporten presenterar hur de olika myndigheternas uppdrag ser ut, vad som kan sägas om skolbiblioteksläget idag baserat på redan gjorda insatser samt problembeskrivningar. Sammanställningen kommer att lämnas över till sekretariatet för nationell biblioteksstrategi som arbetar i Kungliga bibliotekets regi till och med mars 2019 i syfte att uppfylla den del av uppdraget som handlar om att ”i samråd med Skolverket och andra berörda myndigheter [...] göra en analys av vilka utvecklingsbehov som finns för skolbiblioteken för att de i ökad grad ska kunna främja språkutveckling och stimulera till läsning”¹

De statliga myndigheter som står bakom sammanställningen är:

- Kulturrådet
- Kungliga biblioteket
- Myndigheten för tillgängliga medier
- Skolforskningsinstitutet
- Skolinspektionen
- Skolverket
- Specialpedagogiska skolmyndigheten
- Statens medieråd

//Stockholm maj 2016

---

¹ http://nationellbiblioteksstrategi.blogg.kb.se/files/2015/12/20120614130204593_oppdrag-nationell-biblioteksstrategi_1.4.1-2015-6301.pdf

Vilka är myndigheternas uppdrag kring skolbibliotek?

Kulturrådet

Kulturrådet (KuR) är en myndighet under Kulturdepartementet som har till uppgift att, med utgångspunkt i de nationella kulturpolitiska målen, verka för kulturens utveckling och tillgänglighet genom att fördela och följa upp statliga bidrag och genom andra främjande åtgärder. KuR ansvarar för handläggning av bidrag och andra frågor som rör teater, dans, musik, litteratur, folkbibliotek, kulturtidskrifter samt museer, utställningar och bildkonst. KuR ger bland annat stöd till läsfrämjande insatser samt stöd till inköp av barn- och ungdomslitteratur till folk- och skolbibliotek.

KuR bedriver också ett långsiktigt utvecklingsarbete inom hela sitt ansvarsområde. Detta omfattar bl.a. omvärldsbevakning, uppföljning och sammanställning av underlag för kulturpolitiska beslut i riksdag och regering. Under 2014 sammanställde Kulturrådet på regeringens uppdrag ett handlingsprogram för det läsfrämjande arbetet utanför skolan, där skolbiblioteksfrågan ingår.

Kungliga biblioteket

Kungliga biblioteket (KB) är Sveriges biblioteksmyndighet och har i uppdrag att ha nationell överblick och främja samverkan inom det allmänna biblioteksväsendet i Sverige, vilket också inkluderar skolbiblioteken. I bibliotekslagen står att alla elever i det svenska skol-systemet ska ha tillgång till skolbibliotek. KB har även ansvar för Sveriges officiella skolbiblioteksstatistik där faktaunderlag kring bland annat bemanning och utbud kartläggs.

Kommuner och landsting ska enligt bibliotekslagen anta biblioteksplaner. Kungl. biblioteket (KB) tillsammans med den regionala biblioteksverksamheten och kommunerna arbetar med att följa upp hur planerna har utformats och hur de används.

Myndigheten ska alltså främja samverkan och utveckling (genom till exempel kartläggningar, lägesbeskrivningar, informationsspridning osv) men har inte i uppdrag att se till att lagen faktiskt följs. Tillsynsuppdraget gällande skola, och skolbibliotek, ligger på Skolinspektionen.

Myndigheten för tillgängliga medier

Myndigheten för tillgängliga medier (MTM) arbetar för att alla ska ha tillgång till litteratur och samhällsinformation utifrån var och ens förutsättningar oavsett läsförmåga eller funktionsnedsättning. MTM har till uppgift att, i samverkan med bibliotek och skolor i landet, arbeta för att personer med funktionsnedsättning ska få tillgång till sådana exemplar av litteratur som de behöver för att kunna ta del av verken. MTM ska särskilt rikta stöd för lättläst till skolan.

MTM producerar och förmedlar talböcker och punktskriftsböcker samt ger ut lättlästa böcker och den lättlästa nyhetstidningen 8 Sidor.

Skolforskningsinstitutet

Myndigheten medverkar till att lärare och andra verksamma inom förskola, skola och vuxenutbildning ges goda förutsättningar att planera, genomföra och utvärdera undervisningen med stöd av vetenskapliga underbyggda metoder och arbetssätt. Skolforskningsinstitutet bidrar, tillsammans med andra svenska skolmyndigheter, till goda förutsättningar för barns och elevers utveckling och lärande samt till att förbättra elevers kunskapsresultat.

Myndigheten grundades 2015 och har inget specifikt uppdrag gällande skolbibliotek men ska bland annat arbeta med att ta fram systematiska forskningsöversikter för skolan. Det är framförallt lärare som är målgrupp för det som produceras, men institutet riktar sig även till andra verksamma i förskolan och skolan.

Skolinspektionen

Skolinspektionen ska verka för att barn och elever får goda förutsättningar för sin utveckling och sitt lärande samt för förbättrade kunskapsresultat för elever och vuxenstuderande.

Inom tillsyn och kvalitetsgranskning ska Skolinspektionen när det gäller skolbibliotek kontrollera om eleverna har tillgång till ett skolbibliotek i den egna skolenhetens lokaler eller på rimligt avstånd från skolan som gör det möjligt att kontinuerligt använda biblioteket som en del av elevernas utbildning för att bidra till att nå målen för utbildningen. Skolinspektionen kontrollerar också att biblioteket omfattar böcker (fack- och skönlitteratur), informationsteknik och andra medier samt att biblioteket är anpassat till elevernas behov för att främja språkutveckling och stimulera till läsning. Detta görs dels genom regelbunden tillsyn dels genom kvalitetsgranskningar.

Saknar en skola skolbibliotek enligt definitionen ovan kan huvudman för skolan (kommun eller enskild) föreläggas att ordna ett skolbibliotek. Om inte föreläggandet följs kan föreläggandet förenas med vite.

Skolverket

Skolverket ska främja att alla barn och elever får tillgång till en utbildning och verksamhet som är likvärdig och av god kvalitet i en trygg miljö. Myndigheten ska bidra till goda förutsättningar för barns utveckling och lärande samt förbättrade kunskapsresultat för elever.

Skolbibliotekens personal är en viktig målgrupp i flera av Skolverkets uppdrag. Inom uppdraget om nationella skolutvecklingsprogram tas material fram om säker och kritisk användning av nätet och inom uppdraget om fortbildning i läs- och skrivutveckling – Läslyftet, finns material för målgruppen. Från och med hösten 2016 kommer huvudmän att kunna söka statsbidrag från Skolverket för personalförstärkningar i skolbiblioteken. Skolverket bedriver även ett nationellt centrum för språk-, läs- och skrivutveckling (NCS) som ska stimulera huvudmän och skolor att aktivt arbeta med språk-, läs- och skrivutveckling.

Specialpedagogiska skolmyndigheten

Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM) arbetar för att barn, unga och vuxna oavsett funktionsförmåga ska få förutsättningar att nå målen för sin utbildning.

Det gör myndigheten genom specialpedagogiskt stöd, undervisning i specialskolor, tillgängliga läromedel och statsbidrag.

Myndighetens stöd kan handla om individens lärande, pedagogers arbete eller verksamhet och organisation. Den kompetens SPSM erbjuder kompletterar kommunernas och skolornas egna resurser.

SPSM har inget direkt uppdrag riktat specifikt mot skolbiblioteken. Däremot kan skolbiblioteken omfattas av det generella uppdrag som myndigheten har för att främja en likvärdig utbildning för barn, unga och vuxna med funktionsnedsättning.

Statens medieråd

Statens medieråd är en expertmyndighet med uppdrag att verka för att stärka barn och unga som medvetna medieanvändare och skydda dem från skadlig mediepåverkan. Myndighetens arbete är inriktat på att ta in, tolka och sprida forskning om barns och ungas mediesituation och att producera informations- och undervisningsmaterial för att öka medie- och informationskunnigheten (MIK) samt att fastställa åldersgränser för biograffilm. Målgruppen för myndigheten är barn och unga från 0 till 18 år men mottagargruppen är främst vuxna som arbetar nära barn, så kallade nära-barn-professionella med lärare och bibliotekarier som de huvudsakliga målgrupperna.

Så, hur får vi ihop det?

Skolbiblioteksfrågan består av två delar, skola och bibliotek. Många av de utmaningar som finns springer ur det faktum det inte finns en enskild aktör som har hela ansvaret, istället måste en mängd samarbeten till vilket kräver tid och vilja.

Tudelningen i skolbibliotekets natur genomsyrar alltså frågan från myndighetsnivå och hela vägen ner till verksamhetsgolvet. I dag har KB ett uttalat uppdrag kring skolbibliotek medan Skolverket inte har det och ute i kommunerna sorterar skolbiblioteken ibland under utbildningsnämnden, ibland under kultur- och fritid. Oavsett yttre omständigheter är det alltid skolan som ytterst måste äga frågan. Självfallet hindrar inte detta att samarbeten mellan till exempel skola och folkbibliotek ordnas, det är snarast ett måste för många verksamheter. Det viktiga är i stället att alla samarbeten är ordnade så att båda aktörerna är aktiva och bidrar med sina respektive kompetenser. Skolan kan alltså inte lämna över ansvaret för verksamheten till folkbiblioteket. Att samarbetena är tydligt formaliserade är också viktigt.

Skolbiblioteket i sin bästa form enar två professioner med samma målgrupp och målsättning, biblioteks kompetens och pedagogisk kompetens som tillsammans jobbar för elevernas måluppfyllelse. Skolbiblioteket i sin bästa form är en tydlig egen verksamhet, men fortfarande en del av helheten.

Och vad säger lagen?

Skolbiblioteksverksamheten i Sverige regleras i skollagen² samt i bibliotekslagen³. Tillsynsmyndighet är Skolinspektionen, men de arbetar enbart med skollagen som grund. Motsvarande myndighet finns inte för de skrivningar som står i bibliotekslagen.

Skollagen saknar definition av vad som utgör en god skolbiblioteksverksamhet men i förarbetena till lagen skriver man att begreppet skolbibliotek innebär "en gemensam och ordnad resurs av medier och information som ställs till elevernas och lärarnas förfogande och som ingår i skolans pedagogiska verksamhet med uppgift att stödja elevernas lärande". Vidare fastslår man att ett skolbibliotek ska "stimulera elevernas intresse för läsning och litteratur samt för att tillgodose deras behov av material för utbildningen".

I bibliotekslagen står det att skolbiblioteken ska "ägna särskild uppmärksamhet åt personer med funktionsnedsättning, bland annat genom att utifrån deras olika behov och förutsättningar erbjuda litteratur och tekniska hjälpmedel för att kunna ta del av information [...] Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska ägna särskild uppmärksamhet åt de nationella minoriteterna och personer som har annat modersmål än svenska, bland annat genom att erbjuda litteratur på 1. de nationella minoritetsspråken, 2. andra språk än de nationella minoritetsspråken och svenska, och 3. lättläst svenska."

Om en skola inte följer bibliotekslagen finns alltså ingen påföljd till skillnad från om skollagen inte följs då skolinspektionen kan ge ett föreläggande och i förlängningen utdöma vite. Skrivelserna om skolbibliotekets kompensatoriska uppdrag kan med andra ord negligeras utan påföljd.

Sammanfattningsvis kan man säga att skolbiblioteks situationen upplevs som komplex samtidigt som de idéer och tankar som uttrycks gällande god skolbiblioteksverksamhet är tämligen samstämmiga. De som uttalat sig i frågan är eniga på de flesta punkter gällande skolbibliotekets uppdrag, innehåll och relevans. Man vill ha en verksamhet som jobbar språk-, läs- och skrivutvecklande, som är tydligt kopplad till skolans verksamhetsmål, som är en del av den pedagogiska verksamheten. Framförallt ser man att det behövs en verksamhet som, på ett eller annat sätt, har personella resurser tydligt kopplade till sig.

2 http://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/skollag-2010800_sfs-2010-800

3 http://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/bibliotekslag-2013801_sfs-2013-801

Vad gör skolbiblioteken gällande språk- läs- och skrivutveckling?

I Skolinspektionens informationsblad om skolbibliotek skriver man att "Biblioteket är anpassat till elevernas behov för att främja språkutveckling och stimulera till läsning". Skolbiblioteket som resurs måste enligt inspektionen vara "gemensam och ordnad", alltså tillgänglig för elever och personal, både fysiskt och som sökbart bestånd. Just tanken om den fysiska tillgängligheten återkommer hos flera av intressenterna och kombineras ofta med formuleringar kring öppethållande och bemanning som möjliggörare.

Skolinspektionens granskningar visar att skolbibliotek alltför ofta saknas ute i verksamheterna och att litteraturen väljs utifrån skolans tillgång på böcker. Där det finns bemannade skolbibliotek har detta stor betydelse för elevers lärande då verksamheten exempelvis kan fungera som resurs för tryckta och elektroniska informationskällor och personalen som informationsspecialister. Intervjuer visar att eleverna behöver ett aktivt stöd av lärare och bibliotekarier för att tillgodogöra sig läsundervisningen i skolan. Läraren kan hjälpa eleven att reflektera över sitt lärande, bibliotekarien bidrar med relevansbedömning och källkritik. Skolbibliotekets styrka är således inte bara att tillgängliggöra olika källor. En annan aspekt som framkommer är att skolbibliotek kan borge för tillgång till aktuell kunskap och kompetens om litteratur. Detta är viktigt eftersom forskningen visat att användning av flera och varierade källor påverkar kvaliteten på elevers lärande.

Läsluftet är Skolverkets fortbildningssatsning i språk-, läs- och skrivdidaktik som bygger på kollegialt lärande. Läsluftet syftar till att förbättra elevers läsande, skrivande och lärande genom att stärka och utveckla kvaliteten i undervisningen. Det är möjligt att arbeta med Läsluftet både med och utan statsbidrag. Fortbildningsmaterialet, modulerna, är samlat på Läs- och skrivportalen som är öppen och tillgänglig för alla. Både förskollärare, lärare och skolbibliotekarier kan delta i satsningen. En modul inom Läsluftet för grundskolan har ett särskilt fokus på samarbetet mellan förskollärare, lärare och skolbibliotekarier. Även i andra moduler synliggörs skolbiblioteket, både i texter och i filmer.

MTM producerar och förmedlar talböcker. Talböcker produceras med stöd av § 17 i upphovsrättslagen, vilket innebär att det endast är personer med en funktionsnedsättning som är berättigade att låna dem. Talböckerna samlas i MTM:s digitala bibliotek Legimus. Det är biblioteken som förmedlar talböckerna och i skolan är det därmed skolbibliotekspersonalen som har möjlighet att göra det. För att kunna ladda ner talböcker behöver skolbiblioteket ansöka om talbokstillstånd från regeringen och bibliotekskonto från MTM. För att få ett bibliotekskonto hos MTM gäller följande:

- Kontot gäller skolbiblioteket, inte skolan i sig eller enskilda lärare. Även skolbibliotekscentraler eller skoldatatek kan ha ett bibliotekskonto hos MTM.
- Det finns en fungerande låneverksamhet på skolbiblioteket. Nedladdade talböcker ska lånas ut via skolbibliotekets utlåningssystem.
- Skolbibliotekets personal har kunskap om vad som gäller upphovsrättsligt vid hanteringen av talböcker.

Att förmedla talböcker betydde förut att låna ut talböcker på en fysisk bärare, till exempel en CD-skiva. Idag väljer många skolbibliotek att registrera eleverna för tjänsten Egen nedladdning. Då kan de själva ladda ner och läsa talböckerna, till exempel på läsplatta, smartphone eller dator med appen Legimus.

MTM ger även ut lättlästa böcker genom LL-förlaget och lättlästa nyheter genom tidningen 8 Sidor. Lättlästa böcker och nyheter från MTM beställs på samma sätt som tidningar och böcker från andra förlag.

Det råder stor konsensus kring det läsfrämjande uppdraget. Kulturrådets skolbiblioteksutredning från 1999 talar om personal som ska kunna "förmedla, söka och värdera information och läsupplevelser av alla slag", men krav på särskild akademisk bakgrund finns inte.

Vilken roll kan skolbiblioteket spela i den digitala verkligheten?

Barn i Sverige växer upp med internet som en naturlig del av sitt vardagsliv. Även tillgången till och användningen av sociala medier, surfplattor och digitala spel är mycket hög.⁴

Skolbiblioteksverksamheten kan vara en viktig nyckel när det gäller att ge elever den medie- och informationskunnighet som krävs för att de ska kunna manövrera i den ovan beskrivna verkligheten.

Läroplanerna för den obligatoriska skolan och gymnasieskolan lyfter fram att läsning, språkutveckling, informationssökning och källkritik är viktiga förmågor som alla elever behöver för fortsatta studier, i arbetslivet och som medborgare i samhället. Detta är områden som alla lärare i någon mån måste behärska och integrera i sin undervisning, men med ett bemannat skolbibliotek på skolan går det att få extra stöd i detta arbete. En utbildning i till exempel biblioteks- och informationsvetenskap ger goda kunskaper i informationssökning och källkritik och kan därför komplettera lärarnas ämneskunskaper och ämnesdidaktiska kompetens⁵.

Begreppet MIK introducerades i Sverige efter att UNESCOs ramverk för lärare och lärarutbildningar lanserats 2013 och samma år inledde Statens medieråd ett samarbete med Svensk biblioteks-förening för att stärka skol- och folkbibliotekariers roll och öka deras kompetens inom området. En seminarieturné för bibliotekspersonal genomfördes och följdes årets efter upp av pilotprojektet "MIK-bibliotek".⁶

4 <http://statensmedierad.se/publikationer/ungarochmedier/ungarmedier2015.381.html>

5 <http://www.skolverket.se/skolutveckling/resurser-for-larande/skolbibliotek/sa-gor-andra/entillen/digi-1.243597>

6 <http://statensmedierad.se/laromedier/mikformigdigitalutbildning/>

Stärkt med kunskaper är varje person, såväl ung som gammal, bättre rustad för att självständigt kunna hantera situationer som kan uppstå i medievardagen. MIK är också en demokratifråga. Att äga förmågan att kunna finna rätt information ger jämfört med andra som saknar denna kompetens ett försprång i form av goda förutsättningar för ett aktivt deltagande i samhället.

E-böcker

Specialpedagogiska skolmyndigheten har tagit fram en broschyr som förklarar grunderna kring e-böcker, digitala format och e-bokens roll för läsinlärning⁷ och Skolverket har satt samman en webbsida med inspiration och saker att tänka på för den som vill jobba med e-böcker på skolbiblioteket⁸. KB har fått ett uppdrag kring tillgängliggörande av e-böcker via den nationella bibliotekskatalogen Libris, men detta inkluderar i dagsläget ingen uttalad satsning specifikt på skolbibliotek⁹.

Användningen av e-böcker befinner sig dock ännu i sin linda och det är bara 15 procent av befolkningen som någon gång läst en e-bok. Bland skolbiblioteken finns det heller inte så många som kommit igång. Enligt skolbibliotekens personal beror det på brister i utbudet, teknikkrångel och svårigheter att få med lärare i arbetet. Men det finns också positiva röster. På några platser i landet har lärare och skolbibliotekarier provat att använda e-böcker i det läsfrämjande arbetet, en del har gjort det på eget initiativ, andra som deltagare i projekt.¹⁰

I Skolverkets rapporter om vilka ämnen som lyfts på skolbibliotekariernas e-postlista "Skolbiblistan" märks att det trots en omfattande digitalisering av skolorna är det den tryckta boken som står i centrum för samtalen. Andra viktiga frågor som lyfts är bemaning, lästid, MIK-undervisning och policys kring it och datorer i skola och bibliotek¹¹.

Till dags dato har inga ordentliga kartläggningar av e-boken i skolbibliotek gjorts. Den information som finns är i mångt och mycket fragmentarisk. Det som står klart är att frågorna och utmaningarna är många. Vad avses egentligen när man pratar om en e-bok? Vet man vad skillnaden är mellan en talbok, en ljudbok, eller en e-bok? Utbudet är dessutom relativt begränsat och leverantörerna har inte alltid möjlighet att tillhandahålla ett aktuellt bestånd. Ett annat problem är bristen på gemensamma lösningar gällande till exempel plattformar, tekniken upplevs som alltför komplicerad och man saknar tid att lära sig. Dessutom finns en viss ovana vid mediet, att läsa e-bok är en helt egen förmåga som tar tid att träna upp.

ommikformiglarareskolbibliotekarie.576.html

7 <https://webshop.spsm.se/globalassets/publikationer/lasa-e-bocker-tillganglig-pdf/>

8 <http://www.skolverket.se/skolutveckling/resurser-for-larande/skolbibliotek/sa-gor-andra/ebocker/tips-1.241707>

9 <http://www.kb.se/aktuellt/nyheter/2015/Lasarnas-behov-i-fokus-for-KBs-e-boksprojekt/>

10 <http://www.skolverket.se/skolutveckling/resurser-for-larande/skolbibliotek/sa-gor-andra/ebocker>

11 http://www.skolverket.se/polopoly_fs/1.241759/Menu/article/attachment/skolbib15.pdf

Vad gör skolbiblioteket för elever med särskilda behov?

Anpassade medier

Ungefär en tredjedel av de svenska skolorna har ett bibliotekskonto hos MTM. Detta innebär att många elever inte har tillgång till talböcker på skolan, eftersom ett skolbibliotek är en förutsättning för att skolan ska kunna förmedla talböcker. Det finns dock skolor som samarbetar med folkbiblioteket som då förmedlar talböcker till eleverna. 2015 hade ca 20 000 barn under 18 år ett eget konto som var knutet till ett skolbibliotek och drygt 26 000 hade ett konto knutet till ett folkbibliotek. Ungefär hälften av barnen laddade ner minst en talbok under året.

Barnen som är knutna till folkbiblioteket laddade ned ungefär dubbelt så många talböcker jämfört med dem som är knutna till skolbiblioteket. Barn under 18 år försörjs idag till större delen med talböcker genom folkbiblioteken.

SPSM:s läromedelsavdelning har till uppgift att främja utveckling och anpassning av läromedel för barn, unga och vuxna med funktionsnedsättning. Det görs genom att avdelningen producerar läromedel för elever med särskilda behov och stödjer förlag som producerar läromedel för målgruppen. Läromedelsavdelningen sprider också kunskap om läromedel som kan vara lämpliga i specialpedagogiska sammanhang. Läromedelsavdelningen har inget direkt samarbete med skolbibliotek, men däremot ett indirekt då de levererar alla punktskriftsläromedel till MTM.

I Sverige är tillgången på teckenspråkig skönlitteratur liten vilket innebär att barn och unga som har svenskt teckenspråk som sitt första språk i hög utsträckning saknar tillgång till skönlitteratur. Den litteratur som finns har gjorts av Läromedelsavdelningen trots att de inte har till uppgift att producera skönlitteratur. Men då det knappt finns någon litteratur att tillgå, görs en del litteratur på teckenspråk som språkutvecklande läromedel. De teckenspråkiga skönlitterära läromedlen SPSM producerar kan också, precis som punktskrift, lånas via MTM.

För elever med synskada är tillgången till skönlitteratur mycket bättre eftersom de har möjlighet att med talsyntes använda e-böcker. E-böcker är ett mycket mer tillgängligt media jämfört med motsvarande litteratur på punktskrift. Alla är inte heller punktskriftsläsare.

Statsbidrag

SPSM fördelar statsbidrag till utbildningsamordnare, till läromedelsproducenter och till enskilda personer. Syftet med statsbidragen är att undanröja hinder och göra det möjligt för personer med funktionsnedsättning, och ibland deras anhöriga, att studera och delta i samhällslivet fullt ut. Exempelvis fördelar myndigheten bidrag för att underlätta och utveckla olika studieformer så att de passar alla oavsett funktionsnedsättning.

De statsbidrag myndigheten hanterar vänder sig till skolor inom skolväsendet (från förskola till och med vuxenutbildning), undervisning på sjukhus, folkhögskolor, universitet och högskolor, riksgymnasier med utbildning anpassad för elever med funktionsnedsättning samt till studerande och läromedelsproducenter.

Inga ansökningar för utvecklingsprojekt med inriktningen skolbibliotek var aktuella under 2015 eller 2016. Beviljade ansökningar för tidigare år har bl.a. handlat om utvecklingsprojekt för att tillgängliggöra skolbibliotek för särskola och träningskola.

Att det finns så få ansökningar gällande skolbibliotek kan delvis bero på att SPSM främst har beviljat projekt till pedagogtjänster. Kanske hade man inte riktigt räknat med skolbiblioteken som en aktör för myndighetens målgrupper och ingen särskild marknadsföring kring möjligheten att driva biblioteksprojekt har gjorts. Utifrån de motiveringar som finns beror avslagen på att SPSM gör bedömningen att de projektansökningar som har gjorts ligger inom ramen för skolhuvudmannens ordinarie uppdrag att organisera och utveckla verksamheten. De utgör alltså inte projekt i ordets rätta bemärkelse och kan därför inte få projektbidrag.

Myndigheten möjliggör också bidrag till startande av skoldatatek¹². Skoldatatek är en övergripande kommunal verksamhet som syftar till att skolpersonal ska kunna utveckla kompetens och arbetsmetoder för alternativa lärverktyg, detta för att ge eleverna bättre möjligheter att nå lärandemålen i skolan. Ett skoldatatek arbetar oftast med fortbildning, utlåning och utprovning av alternativa verktyg. Målgruppen är pedagoger som arbetar med elever med läs- och skrivsvårigheter eller koncentrationssvårigheter. Skoldatateken kan också vara ett stöd för pedagoger som arbetar med elever med andra funktionsnedsättningar på skolområdet.

Vad säger statistiken?

Elever med eller utan tillgång till skolbibliotek

Idag kan man egentligen inte ge en fullständig bild av hur många skolbibliotek som finns i landet. Osäkerheten i den statistik som finns beror på en mängd olika faktorer bland annat det faktum att det inte finns en gemensamt fastställd definition av vad som utgör god skolbiblioteksverksamhet. Detta betyder att ansvariga myndigheter utifrån tolkningar av lagtexterna, förarbeten och liknande fått göra egna avgränsningar för att överhuvudtaget kunna göra mätningar.

KB har i uppdrag att ta fram Sveriges officiella biblioteksstatistik. Skolbiblioteksstatistiken är en del av Sveriges officiella statistik som görs inom ramen för

Lagen om den officiella statistiken, SFS 2001:99. Just skolbiblioteksstatistiken har samlats in och definierats på lite skilda sätt under de senaste årtiondena. Vanligen har undersökningarna genomförts med flera års mellanrum och urvalsramen för vilka som tillfrågas har varierat över tid på grund av kostnadsskäl och hur lagar och förordningar ändrats. Ett exempel på lagändringar som påverkat skolbiblioteksstatistiken är att det numer både i bibliotekslagen och i skollagen är inskrivet att alla elever ska ha tillgång till skolbibliotek. Eftersom statistikinsamlingen under många år varit oreglerad har personalen på skolorna och skolbiblioteken sällan etablerat rutiner för att samla in och sammanställa de uppgifter som efterfrågas. Tidigare statistik från skolbiblioteken har påverkats en hel del på grund av detta. Kan det till exempel räknas som att elever som åker sex mil med buss till en bibliotekslokal har tillgång till skolbibliotek. Är verkligen 100 medier i en bokhylla ett skolbibliotek, eller vore det i stället rimligt att till exempel utgå från att skolbibliotek ska utgöra en pedagogisk resurs för undervisning och skolarbete och att den som sådan även kräver bemanning?

2013 trädde en ny version av Lagen för den officiella statistiken i kraft. För att uppfylla kvalitetskraven i statistiklagen behövdes bland annat en fast urvalram för alla bibliotekstyper. Den obligatoriska nivån i den nya samlade statistiken käten anpassades till de uppgifter som skolbibliotekens bibliotekdatasystem vanligen klarar att exportera. Bibliotekslagen gäller för det allmänna biblioteksväsendet och det är i lagen definierat som "all offentligt finansierad biblioteksverksamhet".

Den nya samlade statistiken bygger på att varje urvalenhet är en fast unik gatuadress där det förekommer biblioteksverksamhet. För att biblioteksverksamhet ska kunna ske krävs att det finns bemanning. Mediebestånd och inventarier kan enskilt inte utföra verksamhet. Urvalramen bestämdes därför till:

1. Offentligt finansierad till hel eller del
2. På något sätt tillgänglig för allmänheten (skolbibliotek; eleverna)
3. Ha avsatt bemanning för biblioteksverksamhet om minst 20 timmar per vecka (0,5 årsverke).

Det var sedan länge känt att många olika bibliotekstyper fått minskad bemanning över åren och många bibliotek, oavsett bibliotekstyp, helt mist sin bemanning. Det sker en urholkning av biblioteksverksamheten i Sverige. Av 2012 års skolbiblioteksstatistikinsamling, som riktade sig till landets samtliga skolenheter, framgick att skolor som inte har avsatt kvalificerad personal för skolbiblioteksverksamheten ofta inte kunnat besvara biblioteksstatistiken käten eftersom övrig personal inte har de kunskaper som krävs för att göra statistikuttag ur biblioteksdatasystemen.

2014 gjordes en kartläggning av hur mycket avsatt bemanning för biblioteksverksamhet det fanns på landets skolbibliotek. I första hand tillfrågades rektor på varje skolenhet. Av kartläggningen framgick att en majoritet av skolbiblioteken hade mindre än 10 timmars avsatt bemanning per vecka för biblioteksverk-

¹² <https://webbshop.spsm.se/skoldatatek-en-verksamhet-till-stod-for-larande/>

samhet och saknar således möjlighet att ha tid att fylla i enkäten eller trolig tillgång till personal med bibliotekdatasystemkompetens. De skolbibliotek som hade fast personal hade vanligen avsatta tjänster om minst 0,5 årsverken eller mer.

Bemanningsgränsen i skolbiblioteksstatistiken är därför inte en definition av vad som utgör ett skolbibliotek utan en praktisk konsekvens av behovet av en urvalsram för den nya officiella biblioteksstatistiken som numer genomförs varje år.

I Sverige finns cirka 4000 skolor och år 2014 fanns det drygt 763 kommunala enskilda skolbibliotek som hade minst 20 timmar i veckan avsatt bemanning för sin verksamhet. Även om det finns organiserade medier som är sökbara på skolorna som räknas som ett skolbibliotek, är bemanningen ofta så låg att eleverna i praktiken endast har tillgång till skolbiblioteksverksamhet några timmar i veckan. Nivån på bemanningen på gymnasiebiblioteken är vanligen något högre än på grundskolebiblioteken. De enskilda skolbibliotek som ingår i urvalsramen ger service till 460 000 elever av de närmare 1,4 miljoner elever som går i grundskola eller gymnasium. Därtill kommer de integrerade folk- och skolbiblioteken som ger service till fler än 300 000 elever.

Även om det görs en uppräknings för bortfall av svar skulle detta i praktiken innebära att hälften av landets elever fortfarande saknar tillgång till en skolbiblioteksfunktion som är bemannad minst 20 timmar i veckan.¹³

Skolinspektionen har inget uppdrag att redovisa antal skolor eller skolhuvudmän som saknar skolbibliotek eller inte använder skolbiblioteket på ett adekvat sätt. Varje år besöker Skolinspektionen ett antal kommuner men i dessa kommuner är det enbart 20 procent av skolorna som, baserat på ett risk- och väsentlighetsurval, faktiskt inspekteras.

Tillgång till skolbibliotek bedöms alltid på kommun- eller friskoleanordnarnivå. Det betyder att oavsett hur stor exempelvis kommunen är blir det alltid bara ett beslut kring brist på skolbibliotek oavsett om det är en eller flera skolor där det saknas. Användandet av skolbibliotek i pedagogiskt syfte bedöms däremot på skolnivå. Det Skolinspektionen gör är inte utformat för att skapa tillförlitlig statistik kring skolbibliotek. Det går alltså inte att utifrån antal beslut från Skolinspektionen dra någon slutsats kring antalet skolor som saknar tillgång till skolbibliotek.

Förekomst av skolbibliotek i biblioteksplanerna

KB gjorde 2015 en kartläggning¹⁴ av om och hur skolbibliotek behandlas i kommunernas biblioteksplaner. Kartläggningen gjordes utifrån de 112 biblioteksplaner (39 procent av kommunerna) som hade start- och slutdatum som gällde under året.

Man utgick från fem frågeställningar. Eftersom det gjordes en kvalitativ bedömning av varje mätpunkt

vid genomläsningen av biblioteksplanerna är måtten inte exakta, men det räcker ändå för att man ska få en uppfattning om hur detaljerat landets kommuner väljer att aktivt planera sin skolbiblioteksverksamhet på central nivå med biblioteksplanen som styrande dokument.

1. Går det att utläsa vilka skolbibliotek som finns inom kommunen i planen?
2. Går det att utläsa vilken bemanningsgrad som skolbiblioteken har/kommer att ha?
3. Går det att utläsa vilken samverkan som finns mellan skol- och folkbibliotek, eller vilken som planeras?
4. Anges det vilken förvaltning som ansvarar för skolbiblioteken?
5. Finns det eller finns det inte några mål eller beskrivna arbetssätt för skolbiblioteksverksamheten i biblioteksplanen?

Kommunerna i Sverige ser organisatoriskt mycket olika ut och detta påverkar naturligtvis hur man både hanterar de kommunala biblioteksorganisationerna och går till väga när man skriver biblioteksplaner. Vanligtvis är det personer vid det kommunala folkbiblioteket som får i uppdrag att samordna arbetet med att sammanställa en biblioteksplan. Dessa personer har oftast inte befogenhet att detaljplanera skolbiblioteksverksamheten eftersom den i de flesta kommuner ligger under en annan förvaltning och nämnd än vad folkbiblioteksorganisationen gör. Kanske har de heller inte alltid rätt kompetens. I stort sett finns det tre olika lösningar i kommunerna:

1. All skolbiblioteksverksamhet sköts av personal som är anställd vid folkbiblioteket och man använder samma bibliotekskatalog för allt bestånd.
2. Folk- och skolbiblioteksverksamheten ligger på helt olika förvaltningar och man har skilda bibliotekssystem.
3. Vissa skolbibliotek eller skolbiblioteksfunktioner sköts på uppdrag av folkbibliotekets personal, dessa skolor betalar för tjänsten.

Det framgår av många biblioteksplaner att de personer som skrivit planen inte har en överblick över hur skolbiblioteksverksamheten ordnas på alla skolor. Endast en fjärdedel av de aktuella biblioteksplanerna identifierar skolbiblioteken vid namn eller via antalsbeskrivningar. Att de största kommunerna inte nämner alla skolbibliotek vid namn är naturligt, men generellt sett innehåller inte heller de kommunala biblioteksplanerna uppgifter om antalet skolbibliotek som finns i kommunen. Det går därför inte att utläsa om alla elever har tillgång till skolbiblioteksverksamhet eller om det bara finns på någon eller några skolor. I de kommuner där varje enskild rektor är ansvarig för skolbiblioteksverksamheten på den egna skolan konstateras ofta i skrivningarna i biblioteksplanen att det är "skiftande nivå" på skolbiblioteken i kommunen. Eftersom kravet på att kommunerna ska ha en skolplan tagits bort finns det heller inte alltid sådana som kan garantera alla elevers tillgång till skolbibliotek och att skollagen efterlevs.

Gränserna för vad som är ett skolbibliotek är otydliga. Är några bokhyllor med böcker utan bemanning skolbiblioteksverksamhet? Problematiken ligger många gånger i att kommunerna/skolhuvudmännen räknar

13 http://biblioteksstatistik.blogg.kb.se/files/2015/05/Rapport_Bibliotek2014.pdf

14 <http://biblioteksstatistik.blogg.kb.se/files/2015/10/Skolbibliotek-i-biblioteksplanerna-20151.pdf>

att det finns skolbibliotek på skolorna trots att de inte är bemannade eller att det görs något nyförvärv till bestånden. Avsaknaden av bemanning gör att det heller inte finns någon skolbiblioteksverksamhet att planera. Elevernas användning av medierna sker utan de tillhörande aktiviteter som ett bemannat skolbibliotek kan bistå med.

Det är svårt att få en överblick över elevernas tillgång till skolbibliotek i kommunerna, även om det är beskrivet, eftersom tjänster och biblioteksenheter delar sig till olika skolor. Ett exempel på hur en mindre kommun (Osby) organiserar skolbiblioteksverksamhet:

”Skolbiblioteken på grundskolan består av sex enheter [...] På Klockarskogsskolan och Visseloftaskolan bedrivs idag ingen skolbiblioteksverksamhet. Killeberg är ett integrerat folk- och skolbibliotek där folkbiblioteket står för skolbiblioteksverksamhet fem timmar/veckan. De tre återstående skolbiblioteken har idag en skolbibliotekarietjänst och en lärarbibliotekarietjänst. Skolbibliotekarien fördelar sin heltid på Hasslaröds skolan, Örkenedskolan och Parkskolan.”

Det finns bara två kommuner med aktuella biblioteksplaner som skriver att alla kommunala skolor i kommunen har tillgång till skolbibliotek med utbildad personal, Svedala och Vellinge.

I några kommuner har man löst problematiken med att de olika bibliotekstyperna hör till olika förvaltningar genom att biblioteksplanen hänvisar till en separat skolbiblioteksplan. Eller att det står i biblioteksplanen att det vore bra att skapa en skolbiblioteksplan. Det är dock inte alltid som de två planerna är synkroniserade så att en generell resurssamordning inom hela kommunens mediebestånd kan realiseraras.

Få av de aktuella biblioteksplanerna innehåller målformuleringar för skolbiblioteken och ännu färre biblioteksplaner innehåller uppföljningsbara mål för skolbiblioteken eller information om att målen i planen ska följa upp.

Det framgår av kartläggningen att endast en fjärdedel av kommunerna med aktuell biblioteksplan har något eller några mål för skolbiblioteksverksamheten i biblioteksplanen.

Skolbibliotekens bemanning

Av kartläggningen framgår att en femtedel av de aktuella biblioteksplanerna nämner något om omfattningen av bemanningen på skolbiblioteken. Men uppgifterna gäller vanligen bara de skolor som har tillgång till ett skolbibliotek som folkbibliotekets personal på något sätt bemannar och det ger därför inte en total bild av hur bemanningssituationen ser ut på skolbiblioteken i kommunen. Det är också relativt vanligt att det står inskrivet i biblioteksplanerna som nämner bemanningen på skolbiblioteken att nivån är eftersatt och borde ökas.

Totalt sett är 456 kommunala biblioteksserviceställen integrerade folk- och skolbibliotek. Av det följer att det finns totalt sett drygt 1200 gatuadresser i Sverige som i någon form har bemannad kommunal skolbiblioteksfunktion. Integrering innebär att servicestället har båda funktionerna, det vill säga, fungerar som ett traditionellt folkbibliotek samtidigt som det ger särskild service till eleverna för att de ska kunna uppnå sina utbildningsmål. Det är tämligen vanligt i mindre kommuner att integrerade folk- och skolbibliotek ligger i eller i anslutning till en skolbyggnad och skolbiblioteksfunktionen har då vanligtvis 0,5 årsverken avsatt för denna.

I och med att kravet om alla elevers rätt till tillgång till skolbibliotek blev lagstadgat har det blivit allt mer vanligt att skolor köper skolbibliotekstjänster av folkbiblioteken. År 2014 sålde folkbiblioteken i 131 kommuner bibliotekstjänster för drygt 69 miljoner kronor. Hela det beloppet är inte nödvändigtvis skolbibliotekstjänster, men det rör sig ändå om omfattande verksamhet. De typer av tjänster som säljs till skolor är vanligen bokprat, bibliotekskunskap, sortering och organisering av folkbibliotekets medier till och på skolbiblioteken. Det kan finnas en risk med att folkbibliotekens redan hårt ansträngda personal också ska sköta skolbiblioteksfunktioner. Risken ligger i att andra folkbiblioteksuppgifter kan bli eftersatta.

Samverkan mellan folk- och skolbibliotek tenderar att dels stärka den samlade kommunala medieför-sörjningen såväl som att de olika bibliotekstypernas olika roller och ansvar blir tydligare. Kartläggningen visar att samverkan mellan folk- och skolbiblioteken på något sätt är beskriven i hälften av de aktuella biblioteksplanerna. Det går dock inte att säkert säga att samverkan inte förekommer i de andra kommunerna, men det går inte att utläsa att det finns någon via biblioteksplanen. I de kommuner som personalen på skolbiblioteken är anställda via folkbiblioteket förekommer samordningsfördelar i skrivningarna i biblioteksplanen som annars inte beskrivs. Ett exempel på detta är när beståndet flyter fritt mellan alla skolbibliotek och folkbiblioteket genom regelbundna transporter.

Generellt sett är det så att de kommuner som har kommungemensam bibliotekskatalog där alla bibliotekstyper ingår tenderar att ha lättare att samplanera verksamheten mellan folk- och skolbiblioteken i sina biblioteksplaner.

Eftersom det inte alltid är uttalat i biblioteksplanerna vilka nämnder och förvaltningar som ansvarar för olika delar av den kommunala biblioteksverksamheten riskerar uppgifter att ”hamna mellan stolarna”. Det är många förvaltningar som på olika sätt berör kommunal biblioteksverksamhet, t.ex. :

- Barn och ungdom
- Kultur och fritid
- Teknik och teknisk infrastruktur
- Vård och omsorg
- Utbildning, skola
- Social
- Samhällsbyggnad

Till exempel så berör läsfrämjande verksamhet för grundskoleelever vanligen flera förvaltningar på olika sätt. Två av fem aktuella biblioteksplaner innehåller information om vilken nämnd/ förvaltning som skolbiblioteken tillhör.¹⁵

Vad är på gång framöver?

Ny inspektionsmodell

Skolinspektionen kommer att se över och ändra sin inspektionsmodell. Arbetet ska vara klart 2018.

Statsbidrag för personalförstärningar i skolan

Huvudmän kommer att kunna söka statsbidrag från Skolverket för personalförstärningar i skolbibliotek. Förordningen träder i kraft under 2016. 15 miljoner kommer att avsättas 2016 och de kommande åren 30 miljoner kronor årligen. Med dessa resurser beräknas skolbiblioteken kunna få personalförstärningar på deltid med upp till 300 personer.

Nationella strategi(er) för it i skolan

Skolverket har fått i uppdrag att ta fram nationella strategier för it i skolan - en gemensam del och sedan var sin del för obligatoriska skolan respektive gymnasieskolan. Av strategin framgår att förskolechefer, rektorer och all personal som arbetar med barn och elever i förskola, förskoleklass, skola och fritidshem har adekvat digital kompetens. En självklar resurs i frågor kring digitaliseringen är också skolbibliotek med biblioteksutbildad personal¹⁶.

Nationella skolutvecklingsprogram

I enlighet med den nationella it-strategin har Skolverket fått uppdrag att ta fram digitala skolutvecklingsprogram för att stärka den digitala kompetensen hos förskolechefer, rektorer och all personal som arbetar med barn och elever. Inom detta program produceras material med skolbibliotekarier som särskilt utpekad målgrupp. Materialet blir tillgängligt i oktober 2016.

Attityder till skolan

Var tredje år sedan 1993 har Skolverket genomfört nationella attitydundersökningar bland elever i årskurs 7-9 och gymnasieskolan samt bland lärare i

hela grund- och gymnasieskolan. Undersökningen innehåller frågor om hur lärare och elever trivs med sitt skolbibliotek. 2015 års upplaga kommer den 28 april 2016.

Kolla källan

De utvecklingspaket¹⁷ som tas fram under 2015-2016 och som baseras på tankarna om kollegialt lärande, fokuserar på samarbete mellan lärare och bibliotekarie. Arbetet fortsätter under 2016 då fler insatser för kompetensutveckling planeras inom Säker och kritisk användning av nätet och med lärare och skolbibliotekarier som utpekade målgrupper.

Skolbiblioteksstatistik

KB fortsätter att ta fram skolbiblioteksstatistik på årlig basis. Rapporten med 2015 års siffror publiceras den 25 maj 2016.

Rapport om barn med kognitiva funktionsnedsättningar

Under våren 2016 publicerade Statens medieråd en ny statistisk rapport om barn med kognitiva funktionsnedsättningar i åldrarna 13 - 16 år. Undersökningen har gjorts i ett samarbete med Riksförbundet Attention, en intresseorganisation för personer med kognitiva funktionsnedsättningar som ADHD, Aspergers syndrom, Autism och Tourettes. Samma åldersgrupp med och utan funktionsnedsättningar har jämförts och resultaten visar både en högre utsatthet och en mer omfattande medieanvändning bland personer med kognitiva funktionsnedsättningar än bland dem utan. Jämförelsematerialet kommer från "Ungar & medier 2015", Statens medieråds undersökning om barn och medier.

Nationell biblioteksstrategi

KB:s arbete med nationell biblioteksstrategi löper fram till och med mars 2019 men sekretariatet kommer fortlöpande släppa olika typer av material kring frågan. Skolbibliotek är prioriterat och särskilt utpekad i regeringsuppdraget och gruppen bakom denna sammanställning kommer att fortsätta sitt arbete tills vidare.

¹⁵ <http://biblioteksstatistik.blogg.kb.se/files/2015/10/Skolbibliotek-i-biblioteksplanerna-20151.pdf>

¹⁶ http://www.skolverket.se/polopoly_fs/1.240546/Menu/article/attachment/U2015-04666-S_Nationella_it-strategier.pdf

¹⁷ <http://www.skolverket.se/skolutveckling/resurser-for-larande/kollakallan/kompetensutveckling/sju-timmar-om>

Skolverket

Statens medieråd

Kungliga biblioteket
Besöksadress: Humlegården
Box 5039, 102 41 Stockholm
Telefon: 010-709 30 30
E-post: kungl.biblioteket@kb.se
www.kb.se